

СЛАЂАНА ИЛИЋ

ЛОЈ, НОВАЦ, РЕЧ – ЦРТАЊЕ СТВАРНОСТИ: СИНТЕЗА, ПОХВАЛА НЕСАВРЕМЕНОСТИ

САЖЕТАК: Циљ овог рада јесте да покаже како потпуно заокружење идеја Мирослава Максимовића о тековинама либералног капитализма и његовим механизмима налазимо у синтези две књиге написане у два различита дискурса. Први је књига есеја *Лој, новац, реч* (Чигоја штампа, Београд 2023), а друга збирка песама *Црпљање стварности* (Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, Краљево 2012). У фокусу нашег истраживања су: обликовање новог човека у новом савременом, свету, потреба континуитета стварања у њему, упркос околностима које ствараоцу нису наклоњене, субверзивност уметничког стварања, позиција песника данас, питање слободе, однос савременог ствараоца према несавремености и њеним вредностима, политичка коректност и поравнавајуће осредњаство, одрицање савременог човека од традиције, разграђивање националног и личног идентитета и резултати тог процеса.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: либерални капитализам, стварање, песник, субверзивност, политичка коректност, поравнавајуће осредњаство, идентитет

Читајући књигу есеја Мирослава Максимовића *Лој, новац, реч* (Чигоја штампа, Београд 2023) суочавамо се с реалношћу времена у којем живимо. Иако то чинимо свакодневно у различитим сегментима, ова књига данашње време разоткрива до детаља, зато што нас суочава са страшним чињеницама¹ које аутор темљи на доказима и који нас, уколико смо љубитељи стваралаштва,

¹ „Да је поживео до данас, Кирибергер би видео да новац прави новац, више му нису потребни људи, чак намерава да прави своје ’људе’. Последице, није му потребан ни дух, Реч, значи: ни песничка реч” (Мирослав Максимовић,

особито поезије, или ако смо пак и сами ствараоци, може одвести и у стање песимизма. Но, наравно, никако се због тога не би требало опирати њеном читању, зато што је значајно да сагледамо све чињенице које она садржи и да, у складу са сопственом природом, и природом уопште, витализмом који би подразумевао континуитет стварања упркос свему, наставимо да показујемо, управо из тог – антрополошког – песимизма, како у почетку ипак беше реч, а не новац,² иако либерални капитализам сматра другачије; да је, дакле, онако како је то било у несавремености, која је са данашњег аспекта, оцењујемо и у уметничком и у друштвенополитичком смислу, била субверзивна, због чега, можда, чак постајемо и сентиментални. Та њена особина доказе доноси, на пример, у Угриновљевом режирању комада *Чекајући Гогоа*,³ у стваралаштву Гојка Ђога⁴ или пак у аутентичности националних либерала.⁵

Но, поред тога, аутор у овој књизи есеја показује и сву слојевитост историје, друштва, геополитике, стваралаштва, вероватно без намере и дугорочне ефекте стварања, његове моћи о којима се данас мало мисли.

Шта Мирослава Максимовића чини специфичним, у већој мери, али не сасвим, поузданим хроничарем савремености? Нешто што, на први поглед, бар већини људи, делује сасвим парадоксално. Чињеница да је он песник. Како песници могу сведочити о стварности у којој су затечени када јој се, од када постоје, на различите начине опирају? Могу, заиста, док пишу. Док стварају врхунску поезију бринући само о речима, њиховом значењу и звучању. Могу, више смо се пута уверили, и када пишу у прози, опет захваљујући сопственом високоосетљивом бићу и таленту који се прелива и у

Лој, новац, реч, Чигоја штампа, Београд 2023, 8). Сви цитати из поменуте књиге преузети су из наведеног издања, са бројем стране у загради (прим. аут.).

² „Ситуација када новац заборави да је он само измишљотина која човеку помаже да се снађе у окружењу природе, организовано, као људско друштво, када новац полуди и помисли да он беше на почетку, и зашто ће му онда реч, зове се – данашње време” (7).

„У свету новца постоји, како је објаснио и Бенџамин Франклин, само потреба да се он размножава. И ништа друго. Па, наравно, ни поезија. А ни човек, на неки начин: дата му је слобода да ради шта год хоће, ако је то у функцији размножавања новца – никад слободнији и, истовремено, никад неслободнији” (13), итд.

³ Видети: Павле Угринов, *Нулџа еџисџенџија – дневник 1946–1972*, Агора, Зрењанин – Нови Сад 2023.

⁴ Гојко Ђога, *Вунена времена*, Просвета, Београд 1981.

⁵ „Будући да није јавно подстицана, несавременост – као заједничко уточиште за многу политичку оријентацију, попут конзервативизма или националних либерала – нужно је аутентична. Утолико је субверзивна у односу на неаутентичну (лажну) реч садашњих левих-либерала чија је власт готово без ограничења у западном (америчком) свету”, Мило Ломпар, „Нема разлике у политици власти и опозиције”, *Нови сџангард*, 12. фебруар 2019, <https://sn.rs/syssc> (сајт посећен 25. октобра 2024).

друге жанрове које ови такође изаберу за свој израз. Могу и зато што је, како учимо од Мирослава Максимовића, простор уметничког стварања уједно и простор слободе, која нема ништа са слободом на тржишту,⁶ а слобода је начин живљења и она за песника нема алтернативу. То је његово природно стање.

Отуда, логично је да размотримо увиде некога ко о слободи тако мисли и ко је живи, јер у данашњем времену готово да нема таквих људи. Не зато што други нису довољно добри, већ најпре зато што нису сви песници, јер по природи ствари то не могу сви ни бити; потом зато што не могу ни сви бити субверзивни. А Мирослав Максимовић је субверзивни стваралац. Његова субверзивност сродна је оној већ поменутој несавремености, која у нама с разлогом буди сентимент.⁷ Субверзивност је, дубоко верујемо, повезана с карактером и постојањем ничим незасенчене унутрашње слободе. Поред тога, наши увиди казују, и не само наши, да се с протоком времена човекова склоност бунту, на било који начин, смањује, чак и када је реч о популацији младих људи, па и уметника. Та склоност, како уочава Мило Ломпар, у обрнутој је сразмери „с политичком коректношћу, с поравнавајућим осредњаштвом”.⁸

Борба против наведених феномена, опет по Милу Ломпару, јесте борба за вредност, и то она која се манифестује пасивним отпором.⁹ Иако Мирослав Максимовић сматра да је поезија у свету какав је данас сувишна¹⁰ и да се она саме епохе уопште не тиче,¹¹

⁶ „Без слободе нема поезије. Слобода је биће поезије, чист и несврховит облик испољавања људског духа, и по томе се она разликује од, рецимо, политичких слобода, или – овде је о томе реч – тржишних слобода. Шта је слобода на тржишту? Могућност да се прави профит” (25).

⁷ „Шта је посебно у овом есеју, који је распричан на необичан начин? Околност да је посвећен откривању тајног лица савремености. У њој – ако се човек само замисли и застане на мах, ако престане да одговара на позиве који одјекују са свих страна – има огромне дубине времена која опомиње савременог човека. Невидљиво и тихо опомиње, попут јунака ове есејистичке распричаности. Ко су они? Доситеј, Слободан Јовановић, Црњански, Орвел, Гаврило Принцип, Сласки, Фишер, Де Кирико, Магрит, Каравађо, Лени Рифенштал, Неверни Тома, Христос. Где их срећемо? У Лондону, Берлину, Прагу, Бостону, Терезину, Постаму. О чему они сведоче? О шапату несавремености у нама, о величини која пребива у аутсајдеру, о одговору на питање: ко је субверзиван, о разиграности клонова у нашим судбинама, о непрекинутом постојању егзистенцијалне левице у нашим мислима, о драми сумње и вере у модерној судбини” (Мило Ломпар, *Похвала несавремености*, Лагуна, Београд 2016, задња корица).

⁸ Владимир Судар, „Орвел на црној листи – 1984 на удару цензуре због критике западног тоталитаризма”, интервју с М. Ломпаром, *Сјушњик*, 30. јануар 2022, <https://sn.rs/imfil> (сајт посећен 25. октобра 2024).

⁹ Исто.

¹⁰ Видети фусноту бр. 1.

¹¹ „Живимо, дакле, у епохи која нема ништа против поезије, али не зато што је она, епоха, отворила човечанству бескрајне духовне видике, него зато што им је окренула леђа, као да не постоје” (21).

слободни смо да приметимо да у вези с тим није у праву. И поезија је тај пасивни отпор који својим настајањем и постојањем константно говори *не* „коректним дрвосечама”,¹² „цепању по стандардима” (8), „дубоком орању по површини” (29), „грађењу мапе пута” (29), „грађењу грађења” (28) уопште, „гађању рибе, одозго, томахавком” (31), „невладиним експертима са штаповима” (32) и без њих, „равнању снега” (14)...

У књизи *Лој, новац, реч* све је јасно, чак више него што нам се то свиђа, али потпуно заокружење онога што је Мирослав Максимовић хтео да нам каже видимо у синтези ове књиге с његовом збирком песама *Црпљање стварности*, у којој се налазе наведени стихови. Та збирка, у тематско-мотивском смислу, настала знатно раније у односу на поменути књигу есеја, њена је претеча. То говори у прилог чињеници да је Мирослав Максимовић мислилац који осећа и увиђа постојаност феномена у времену, њихов развој, тј. њихову деструктивну, дехуманизујућу природу, и који сопствени систем идеја транспонује у различите дискурсе.

Читајући поезију Мирослава Максимовића увиђамо како овај песник, док „црта стварност”, тј. док настоји да апстракције такозване „стварности” нацрта, определи језичким средствима,¹³ наоко узгред, указује на значајне историјске чињенице, као и на историјат геополитичких односа, као и на имплицитну, и веома опасну, измену наше свести и тачке гледишта служећи се најпре иронијом и метафором.

Цртајући стварност, он маркира најзначајније историјске тачке 20. века, али и измену наших духовних и културолошких координата у времену које је, по речима самог песника у једном неформалном разговору, до сада у историји можда и најауторитативније. Све наведено узрок је за „мењање крова”, најпре турбулентност 20. века, јер је у њему кров растресен. Том приликом он прецизно одређује судбину „нашег (старог) крова” на геополитичкој мапи: „Изгубио се међу белим брезама истока, / хладним четинарима са севера, / и квргавим босанским шљивама / које су га лупкале с југа. / Док је са запада мирисао мед, и млеко / наших комшија” (16), и указује на „морање” да се он замени новим, а потом и на „квалитете” тог новог крова.

¹² Мирослав Максимовић, *Црпљање стварности*, Народна библиотека „Стефан Првовнчани”, Краљево 2012, 8. Напомена: Сви наводи из поменуте збирке преузети су из наведеног издања, са бројем стране у загради (прим. аут.).

¹³ Александар М. Милановић, „Над језиком Максимовићеве песме 'Ловљење рибе'”, у: *Поетика и поезија Мирослава Максимовића*, Институт за књижевност и уметност – Дучићеве вечери поезије, Београд – Требиње 2021, 235.

Лирски субјект нас из стиха у стих води по фазама разградње старог крова, тј. по фазама одрицања сећања и традиције, идентитета личног, предачког, националног, а потом нас, служећи се иронијом, упознаје с плановима које су за наш нови кров, за нашу нову реалност, нацртали други:

„Прво смо скинули стари цреп. / Низ каде од фосни клизили су у понор / тамноцрвени комади сећања, / па старудија минулог доба, / детаљи таванских тајни. / Слушали смо одједном како се котрља / оцило којим је деда-Илија палио лулу. // Када смо, тако, рашчистили с прошлoшћу, почели смо изнова, од плоче, / онако како су нам нацртали, на модеран начин” (16).

[...]

Нефункционалност градње новог крова и одсуство побуне, која је остала само тековина прошлости и обрасца културе којег смо се с реновирањем и новим градњама посве олако и нехајно одрекли, исказана је још једном негацијом „Не пуцкетају хајдучке ватре, / остале под крововима од прућа. / Тишина. / Сија кров” (17).

Још једна „грађевинска” песма из књиге *Црпјање сиварности* јесте „Грађење грађења”. Сваки њен стих почиње речју „градимо”, у питању је, дакле, анафора, након чега се стих наставља или ироничним синтагмама попут „традиције модернизације”, „модернизације сепарације”, „сепарације администрације”, „администрације либерализације” итд. – где уочавамо опкорачење – или се пак стих окончава духовитим, парадоксалним или апсурдним означитељима, примерима беспотребности, безумности и узалудности: (градимо) „мапу пута”, „земљу без неба”, „кривце без кривице, а са признањима”, „вернике без Бога, а са стандардима” итд.

Иза сваке строфе, још, следи рефрен који исказује инфантни полет једног безумног колектива, социума који очигледно ужива у раду на својој сопственој пропасти: „Градимо пшеницу, градимо жита, градња је весела и поносите” (28).¹⁴

Међу наведеним и другим песмама које припадају збирци *Црпјање сиварности*, „Равнање снега” видимо као ону која би могла бити увод у књигу есеја *Лој, новац, реч*. Она је пример како ново време обликује новог човека према себи. Човек у њему и за њега има сврху само уколико је потчињен тоталитаризму као феномену новог света, уколико ни у обрисима више није карактеристичан по било каквом виду критичности већ бива имплиците сламан, без очекивања, разумевања и потребе за бунтом. Уколико

¹⁴ Слађана Илић, „Мисли о спасењу куће”, у: *Песнициво Мирослава Максимовића*, зборник, Андрићев институт, Андрићград 2024, 91–93.

су то стварно његове особине, то значи да је „културна мапа његовог ума промењена”¹⁵ и да је произведена „култура осредњости”,¹⁶ тј. да је створен човек чије су могућности лимитиране, да је постигнута жељена просечност. Та просечност подразумева поштовање политичке коректности, најопаснијег феномена новог доба, чије ефекте јасно уочавамо у свим сегментима друштва, а који је, по нашем мишљењу, најштетнији у сфери образовања, књижевности и културе. Између осталог, он се, како истиче Слободан Антонић, у образовању реализује кроз реформе које се спроводе под утицајем глобалних стандарда, који се свде на губитак националног карактера и самосвојности,¹⁷ а у сфери књижевности у форсирању пожељних тема на којима би требало да почива савремена књижевност, на пример српска кривица у ратовима деведесетих година 20. века на тлу бивше Југославије, с акцентом на Сребреници, а која искључује нашу тек нешто даљу историјску прошлост, на пример геноцид почињен над Србима у НДХ,¹⁸ огледајући се у презентовању различитих агенди, како истиче Мило Ломпар, на пример у наративу о родној равноправности и о родно сензитивном језику.¹⁹

Но, вратимо се конкретној, алегоријској песми, чији сам наслов навешћује већ проблематизовано „произвођење културе осредњости”. За носиоце медиокритетског стања свести такво уравнивање дошло је изненада и то песник дочарава иронијом: „Нападао је, изненада. / Таман се разбашкарисмо, / у навику нам пређе зимска тиранија – / кад он поче!” (14). То значи да неоколонијална концепција већ увелико ради – по принципу кувања жабе – лимитира људе, ствара новог човека, „модерног грађанина”,²⁰ који је, заправо, све мање човек. Потом наставља даље у иронијском тону и не излазећи из оквира поезије показује резултате „грађења” „несвојствене својствености”²¹ која отпацима свести увиђа резултате сопствене „градње” и хтела би да се обрачуна са самом собом. Ту потребу песник иронизује зато што је наведени процес већ одмакао, па је све то само бесмислено батргање јер медиокритетска свест није способна за критичко мишљење. Осим неоколонијалне концепције, значајну улогу у тој градњи имају и култура самопоништа-

¹⁵ М. Ломпар у: В. Судар, нав. дело.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Слободан Антонић, *Колонијално (ан)и)образовање*, Катена мунди, Београд 2024.

¹⁸ „Орбита културе: Културни рат у Србији” (интервју са С. Антонићем), *Сјубињик*, 9. јануар 2021, <https://sn.rs/kbvav> (сајт посећен 28. октобра 2024).

¹⁹ У: В. Судар, нав. дело.

²⁰ Иван Миленковић, „Политичка култура као култура заборав”, у: *Култура*, бр. 149, 2015, 11–25.

²¹ Исто.

вања²² и аутошовинизам.²³ Дакле, илузорна је накнадна памет. Не могу се за вредности борити они који се у „светској белини” више не виде јер су изгубили и сопствени и национални идентитет: „Воле нас. Једине. / За остале људе – нас нема. / Виде само снег. Њега воле. / Ни ми сами себе не волимо, / јер себе не видимо. / Због снега. Њега псујемо. / О, Боже, склони ову светску белину! / Да се покажемо! / Ко смо и какви смо. / Да засветле наша велика дела, / она од пре снега. / Да се опет размашемо” (14).

Да су узалудни бунтовници стопљени с новоконципираним светом који је дехристијанизован²⁴ сведочи и својевољни одлазак Бога с тог места, а који и пре тог чина уочава одсуство сваког смисла и обожење тржишта и политичке коректности. Песник је сугестивност те слике постигао служећи се контрастом, да би је заокружио метафором и поређењем које сугерише извор колонијалног концепта: „Бог ваљда скрену у неку улицицу, / одакле истетура весељак, вичући: / ’Где су моји новци!’, / за њим, разгрну смет рмпалија, да бије, / заклоца торокуша о правима, / па скрену у комшилук, по донацију / зашећерене кафе, / узор правде, са краватом, / замаха свотом зеленог морала, / рука му застаде, као да кип слободе вири из снега” (14).

²² Видети: Франк Лисон, *Презирање сојсйвеној. О културолошкој само-мржњи у Европи*, Информатика, Београд 2022.

²³ „Ако домомржња представља структуралну матрицу аутошовинизма, повезницу индивидуалних осећања која код важног дела друштва прерастају у сецесионистички порив и самопорицатељску страст, онда се може рећи да је необуздани, убилачки презир према већинској, класној маргини, према сиромашнима, депривилегованом народу и поткласи – срж аутошовинизма. Он је један прилично екстремни и перверзни израз идејног и моралног суноврата либералне левнице, која је и у Србији тријумфовала у (унутрашњем) културном рату, а затим се додатно опила моћима које је стекла као апарат аутоколонијализма, задужен, између осталог, за ефикаснији и јефтинији менаџмент наше понижавајуће зависности. Наравно, био је потребан сет јединствених историјских, културалних и географских околности како би од неколико маргиналних појава, обично небитних изузетака, баш овде прво настао аутошовинизам, а затим израстао у незаобилазну друштвену чињеницу у мери да морамо да говоримо о самоодрживој, надидеолошкој култури аутошовинизма” (Зоран Ђирјаковић, „Час анатомије аутошовинизма (2)”, *Нови стандард*, 15. јануар 2021, <https://sn.rs/775ks> (сајт посећен 28. октобра 2024)).

²⁴ „Реч је о својеврсном антихришћанском притиску који не долази само од државе, већ и од друштва. Дакле, није посредни никакво огољено политичко насиље, попут својевременог јакобинског и бољшевичког терора. Посреди је социјални (укључив и културни) притисак, са елементима агресивног *ајнеисйичкој* фундаментализма који заступа један активни антихришћански покрет. Његово средиште није у обичном народу, већ у системској елити, тачније, у оним структурама које одржавају или стварају норму. А према том нормативном естаблишменту се управља процес статусног угледања нижих друштвених слојева (средњих и доњих) према вишим (горњим)”. (Слободан Антонић, „Дехристијанизација и српско друштво”, у: *Демоншажа културе: йрилози за социологију српској грушйива*, 3. изд. Катена мунди, Београд 2024, 17).

Епилог ове заправо драматичне песме јесте суочавање са чињеницом да се процес уравнивања одвија несметано, да осим појединца, или пак масе, против њега ништа не чине ни држава, ни њен врховни представник. Сада већ на гротескној слици врхуне – чучећи председници! Вејавица постаје свеопшта међава која затрпава читав свет – од севера до запада, који је својеврсна пустиња: „Бог оде мрмљајући, / а снег настави да пада, ћутећи. / Већ је прекрио дршке лопата / којих се не прихватисмо, / по државним двориштима затрпао багере / које не покренусмо – / вире само димњаци мотора: / на купастим поклопцима чуче председници – /затрпава, поравнава снег / до далеког севера где нема људи, / до далеког запада где нема ни снега” (15).

Све то лепо смо научили из поезије Мирослава Максимовића – која нам је и даље потребна и чији „ситан рад”²⁵ је очигледан, као и њени ефекти. Без ње, као и без поезије других великих, пре свега националних песника, процес редифинисања човека текао би глатко. Можда би се и могао остварити грађењем већ поменути „несвојствене својствености”.²⁶ Овако, пред сведочанством поезије насупротив НВО агендама и „грађењу” маркетинга – то је немогуће. Једноставно – поезија није за (несвојствене) потрошаче, маркетинг не ради у свету читалаца и стваралаца, а ни паре.

Поезија данас, извесно, не дише како би требало у друштвеном простору,²⁷ али носиоци креације, знамо већ, имају своје начине – стварност удишу на сламку, о чему је писао Горан Петровић,²⁸ и неминовно га мењају, док рекламе смењују једна другу, док се омоти од станиола²⁹ гужвају и бацају наоколо и тако „загађују природу” по конзумирању „слаткиша”, нарочито оних из увоза,

²⁵ „’Ситан рад’ (Масарик) је – по мом мишљењу – једини делотворни отпор нарастајућем западном (америчком) притиску. Можда спор и тром, можда на сувише дугу стазу, али једини. Он би можда могао да створи *йоглоу* за неутралисање и ублажавање политичких наметања. [...] ’Ситан рад’ је увек могућ и потребан, не смета што је ’ситан’ (мален, у микроструктури) под условом да је ’рад’ (непрестано и истрајно понављање појединих речи и чинова), док су револуције и преврати повремене чињенице историјског искуства. Они међусобно не противрече: Масарик је 1914. године – као човек у годинама – напустио Аустро-Угарску и агитовао за њен распад и стварање Чехословачке: чак је у Русији тражио добровољце – међу заробљеним аустријским војницима – за рат против Централних сила. Али, ’ситан рад’ тражи културу која разуме пролажење времена, која учи индивидуалца да се подређује националној дисциплини” (М. Ломпар, „Нема разлике у политици власти и опозиције”).

²⁶ И. Миленковић, нав. дело.

²⁷ Видети: Мирослав Максимовић, *Лој, новац, реч*, 21.

²⁸ Горан Петровић, „Грска”, у: *Осврво и околне њриче*, Просвета, Београд 1996.

²⁹ Горан Петровић, *Сийничарница „Код срећне руке”*, Народна књига, Београд 2000.

нарочито са Запада, што говори много о актуелном стању наше интелектуалне елите,³⁰ док потрошачи такође киселе „футошки купус (који није из Футога)”,³¹ и конзумирају га, али само док сезона траје.

³⁰ „Не желимо – као култура – да учимо из својих несрећа: фаворизујемо интелектуални кејман, стављање на страну јачег, не разликујемо власи од државе, нити режим од народа, као ни моћ од истине. Не разликујемо облике ошћора нити њихове трајне и тренутне могућности. [...] Српски интелектуалци су били – и све до данас остали – хипнотисани западним (америчким) погледима: они се никад нису еманциповали до тачке да интелектуално оспоравају спровођење западних (америчких) интереса. То показује колико су заувек остали провинцијално одређени, јер је управо таква еманципација – у духу универзализма и вредности – еминентно европско понашање. Уместо тога, западна страна света је за њих безусловно остала најбоља страна света: без обзира на цену која је плаћана због таквих схватања. [...] Српска културна политика не постоји услед снажног западног (америчког) притиска на јавну свест, као и због неосвешћеног односа српских интелектуалаца према западном свету. Шта би чинили аутентични западњаци данас? Били би као Доситеј: он је највећи аутентични западњак у нас. На саветовању у Враћевшници 1810. године определио се за Русију а не Аустрију. Зашто? Зато што је са српског становишта процењивао одакле долази помоћ. Они би, дакле, преиспитивали западне налоге и притиске са становишта универзалности, оспоравали их као пропагандне матрице, уместо што ојонашање узимају као образац јавног понашања” (М. Ломпар, „Нема разлике у политици власти и опозиције”).

³¹ Мирослав Максимовић, *Лој, новац, реч*, 28.